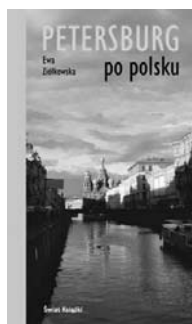

Sławni Polacy w Petersburgu

Ewa Ziółkowska,
Petersburg po polsku, Świat
Książki, Warszawa 2011

Petersburg po polsku Ewy Ziółkowskiej to książka wyjątkowa, której niezwykłość polega na połączeniu cech charakterystycznych dla przewodnika turystycznego

(mapy, wskazówki dotyczące dojazdu, informacje praktyczne) z publikacją popularnonaukową. Jednym z pierwszych autorów, który pisał o Polakach w północnej stolicy Rosji, był Jarosław Iwaszkiewicz. Jego zbiór esejów *Petersburg* ukazał się w 1977 roku w warunkach socjalistycznej rzeczywistości, więc pewnych spraw pisarz po prostu nie mógł poruszyć. Niemniej jednak opisał pobyt w tym mieście Adama Mickiewicza, Stanisława Ignacego Witkiewicza oraz pianistki Marii Szymanowskiej. Do tych tropów nawiązuje Ziółkowska i w sposób odkrywczy je rozwija.

Pisanie o Polakach w carskiej Rosji jest zajęciem ryzykownym. Z jednej strony godzi w martyrologiczny stereotyp, zgodnie z którym Polacy w czasie zaborów tkwili w stanie *splendid isolation*, a szlacheckie dworki opuszczali wyłącznie po to, żeby walczyć w powstaniach. Młodzież zaś stawiała czynny opór przymusowej rusyfikacji

w szkołach. Bo już romantyzm w sposób arbitralny ustanowił dwa wzorce postaw wobec Rosji – albo powstaniec i męczennik, albo renegat i zdrajca. Z drugiej strony podniesienie tej kwestii jest niewygodne dla Rosjan, gdyż osiągnięcia polskich naukowców, inżynierów i artystów zostały inkorporowane do rosyjskiej historii często bez wzmianki o pochodzeniu ich twórców.

Gdy po powstaniu listopadowym zamknięto uczelnie w Wilnie i Warszawie, do petersburskich wyższych szkół zaczęli masowo napływać studenci i specjaliści z podbitego kraju nad Wisłą. Była to jedyna możliwość zrobienia kariery w niesprzyjających warunkach politycznych. Inżynierowie Stanisław Kierbedź i Andrzej Pszenicki zaprojektowali pierwsze żelazne mosty na Newie. Konstruktor Stefan Drzewiecki wynalazł dromograf, peryskop i zbudował pierwszą w Rosji łódź podwodną. Wiele okazałych petersburskich budynków i pałaców powstało według szkiców wybitnych architektów Mariana Peretiatkowicza i Mariana Lalewicza, a postęp rosyjskiej medycyny byłby niemożliwy bez Józefa Mianowskiego, Antoniego Krassowskiego czy Jana Balińskiego.

Polacy rozwijali naukę i przemysł, budowali kolej, mosty i fabryki w całym Imperium Rosyjskim, przyczyniając się do wzmocnienia jego potęgi. W przypadku tych ludzi ważne jest, żeby oddzielić to, co ogólne, od jednostkowego – imperatyw nakazujący postępowanie według określonych wzorców patriotycznych od indywidualnego pragnienia realizacji własnych talentów. Nazwanie takiej postawy kolaboracją byłoby nadużyciem. W rosyjskiej stolicy Polacy tworzyli prężnie rozwijające się organizacje polonijne i dobroczynne. Gdy nadarzała się okazja,

włączali się w konspirację antyrosyjską. Ziółkowska pisze, że to właśnie polski lekarz Władysław Mazurkiewicz pomógł Józefowi Piłsudskiemu w ucieczce ze szpitala psychiatrycznego w Petersburgu, umożliwiając przez to przysłannemu Marszałkowi kontynuację walki o niepodległą Polskę. Warto dodać, że po 1918 roku to dawni studenci petersburskich uczelni stanowili znaczną część kadry naukowej, wojskowej i administracyjnej II Rzeczypospolitej.

Iwaszkiewicz pisał, że pobyt w rosyjskiej stolicy sprzyjał rozszerzeniu umysłowych horyzontów Mickiewicza i Witkacego. Był ich pierwszym kontaktem z wielkim światem artystycznym. Ziółkowska uzupełnia te rozpoznania o kolejne nazwiska sławnych artystów i humanistów, których los był związany z miastem nad Newą: malarzy Aleksandra Orłowskiego, Józefa Czapskiego, Henryka Siemiradzkiego, Stanisława Noakowskiego, dynastię taneczną Feliksa i Matyldy Krzesińskich, skrzypka Henryka Wieniawskiego, filologa klasycznego Tadeusza Zielińskiego i językoznawcy Jana Baudouina de Courtenay. Petersburska publiczność z nieskrywanym entuzjazmem wiwatowała na cześć Stanisława Moniuszki i Ignacego Paderewskiego, dla których koncerty w stolicy imperium były przepustką do międzynarodowej sławy i uznania. Zdając sobie sprawę z długiej i wspaniałej tradycji „literackiego” Petersburga, Ziółkowska przytacza fragmenty wierszy Osipa Mandelstama i Anny Achmatowej, prozy Andrieja Biełego, esejów Jarosława Iwaszkiewicza i reportaży Ryszarda Kapuścińskiego, w których zostają przywołane zabytki architektury. Ciekawym pomysłem okazało się kontrapunktowe zestawienie fragmentów wierszy Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina. Te same miejsca,

na przykład pomnik Piotra I czy Pole Marsowe, poeci opisują inaczej. Polak obnaża nieludzkie oblicze tyranii, Rosjanin zaś bezkrytycznie sławi potęgę samodzierżawia. Autorka odważnie odsłoniła także ciemny aspekt polsko-rosyjskich relacji w dziedzinie kultury. Przedstawiła mianowicie problem zagrabionych polskich dzieł sztuki, starych książek i druków znajdujących się obecnie w rosyjskich muzeach i bibliotekach.

W książce *Petersburg po polsku* nie mogło także zabraknąć wątku związanego z martyrologią Polaków. Jednym z pierwszych więźniów politycznych caratu był król Stanisław August Poniatowski, który po abdykacji został zmuszony do przeprowadzki do Petersburga i tutaj dokonał żywota. W Twierdzy Pietropawłowskiej więźniami byli Tadeusz Kościuszko, Julian Ursyn Niemcewicz i Jan Kiliński. W cytowanych przez autorkę pamiętnikach podkreślali oni nieludzkie warunki, w jakich ich przetrzymywano – zimno, wilgoć, ciasnotę w celach. Znacznie gorsze było inne carskie więzienie – położona na wyspie Twierdza Szlisselburska. Uznany przez władze carskie za jednego z głównych organizatorów powstania listopadowego major Walerian Łukasiński spędził w niej trzydzieści siedem lat i nigdy już nie ujrzał wolności. W Szlisselburgu wieloletnie wyroki odsiadywali polscy rewolucjoniści, między innymi Bronisław Szwarce, Ludwik Kobylański i Ludwik Waryński.

Tradycyjnie najważniejszym ośrodkiem życia polonijnego w Petersburgu była Parafia Rzymskokatolicka pod wezwaniem Świętej Katarzyny. Przy kościele powstały dwa gimnazja, towarzystwo dobroczynne i przytułek dla sierot. Ziółkowska podkreśla, że petersburscy Polacy w drugiej połowie XIX wieku zmonopolizowali rosyjski rynek

książki, promując przy tym polską literaturę. Prężnie się rozwijał dom wydawniczy Maurycego Wolffa oraz Księgarnia Polska prowadzona przez Kazimierza Grendy-szyńskiego.

Po roku 1918 życie polonijne w Piotrogradzie właściwie zamarło. Polacy w większości wrócili do ojczyzny i czynnie włączyli się w budowę II RP. Ci, co zostali, padli ofiarami bolszewickich i stalinowskich represji, na przykład ostatni proboszcz kościoła Świętej Katarzyny ksiądz prałat Konstanty Budkiewicz, który został rozstrzelany przez NKWD. Katolickie świątynie zamieniono w magazyny drewna i ziemniaków, a polskie cmentarze zostały zbezczeszczone.

Na fali pierestrojki nastąpiło odrodzenie polskości w Sankt Petersburgu. W 1998 roku odbyły się uroczystości związane z Rokiem Mickiewiczowskim, między innymi odsłonięto pomnik polskiego wieszczka, nad którego brakiem ubolewał Iwaszkiewicz. Dzięki wsparciu Konsulatu RP aktywnie rozwijają się kontakty polsko-rosyjskie w dziedzinie nauki, gospodarki i kultury. Placówka dyplomatyczna publikuje także książki z serii *Polonica Petropolitana* poświęcone polskim śladom w historii Petersburga. Jest wydawana dwujęzyczna „Gazeta Petersburska”, działają liczne związki i stowarzyszenia polonijne.

Czytelnik otrzymał uniwersalny przewodnik turystyczny, dzięki któremu zwiedzi perełki architektury, a jednocześnie dowie się o życiu sławnych Polaków w Petersburgu, gdyż w wielu przypadkach na budynkach, w których mieszkali, brakuje tablic pamiątkowych. Informacje te są nieobecne w innych, dostępnych na polskim rynku przewodnikach po Petersburgu. Na podkreślenie zasługuje wysoki poziom opracowania graficznego publikacji wydawanych

w Świecie Książki. Wyróżniającym się erudycją tekstom autorki towarzyszą przemawiające do wyobraźni zdjęcia opisywanych miejsc, co niewątpliwie zachęci niejednego czytelnika do podjęcia decyzji o podróży do Wenecji Północy.

Eugeniusz Sobol

